

מעבירים ומגדירים

א. העברה והגדרה

דיברנו בשיעור הקודם על חפצים שונים וסיווגם בתוך עולם הטומאה. בשיעור זה נתייחס לעצם התהליך שבו חפצים אלו מקבלים טומאה. חפץ יכול להיטמא באחד משני תהליכים בסיסיים:

א. **העברה** – חפץ אחד מעביר טומאה לחפץ שני, כך שהחפץ השני נטמא על ידי **העברת הטומאה**.

ב. **הגדרה** – ישנה היטמאות על ידי **הגדרת זהות ויצירת טומאה חדשה**, כאשר חפץ מסויים הופך למקור הטומאה. בתהליך זה החפץ **מוגדר כמקור לטומאה חדשה**. כך למשל שרץ מת מוגדר כמקור לטומאה חדשה למרות שלא קיבל את טומאתו משום גורם מטמא.

לצידם, קיים תהליך שלישי של היטמאות, שמהווה דרך ביניים:

ג. **הכללה** – אין העברת הטומאה באופן ישיר מחפץ אחד לחפץ שני על ידי שום דרך העברה מוכרת, אך אין זו טומאה חדשה. החפץ נטמא מפני שהוא מוצא את עצמו בסביבת הטומאה ונגרר למעגל הטומאה. **החפץ הטהור מסונף ונכלל בטומאה וממילא הוא נטמא**, אבל אין העברת הטומאה מפני שחסר תהליך של היטמאות.¹

1 ניתן לציין כמה דוגמאות של היטמאות על ידי הכללה:

1. **חיבור** – המשנה בטהרות (ח:א) קובעת שאוכל טהור המחובר לאוכל שהוא ראשון לטומאה הופך להיות ראשון לטומאה כמוהו, אך לאחר שהוא פורש מהראשון לטומאה הוא יורד דרגה ונעשה שני לטומאה. די ברור שלא מדובר על יצירת טומאה חדשה, אך גם אין העברת הטומאה שהרי הטומאה אינה יורדת דרגה כל עוד החיבור קיים, ובפשטות האוכל הטהור נטמא על ידי הכללה.
2. **טומאת גולל ודופק** – במשנה באהלות (ד:ב) נאמר שגולל ודופק טמאים (לדעת הרמב"ם (ה'י' טומאת מת ב:טו) טומאת גולל ודופק היא מדרבנן, ואילו לדעת הראב"ד (השגות שם) היא מדאורייתא). נחלקו הראשונים בפירוש המונחים גולל ודופק, אך מוסכם שמדובר על חפצים שהם טפלים לקבר, כגון אבן גדולה שנועדה לכיסוי הקבר או כיסוי ארון המת. ברור שגולל ודופק אינם מקבלים טומאה באופן ישיר מהמת או הקבר, וגם אינם נעשים מקור לטומאה חדשה. הראיה לכך היא שלפי רוב הראשונים הם אינם טמאים לאחר שהוסרו מעל הקבר או

ב. סימנים להיטמאות על ידי הגדרה

ניתן להצביע על שלשה סימנים להיטמאות על ידי הגדרה:

1. כאשר הטומאה לא יורדת דרגה תוך כדי ההיטמאות, אלא נשארת באותה רמה של טומאת המקור, סימן שישנה היטמאות על ידי הגדרה ולא העברה. העברת הטומאה מהווה המשך לטומאה הקודמת, ולכן הטומאה נחלשת ויורדת דרגה תוך כדי העברתה. לעומת זאת, היטמאות על ידי הגדרה יוצרת טומאה שאינה קשורה לטומאה המקורית, וממילא אינה יורדת דרגה.
2. כאשר אין מקור ישיר לטומאה שנוצרה, סימן שישנה היטמאות על ידי הגדרה. בהעברת הטומאה, יש מקור ברור שמעביר את הטומאה באופן ישיר לחפץ שני. לעומת זאת, אם החפץ הנטמא מוגדר כמקור לטומאה חדשה, אין בעיה בכך שהוא לא קיבל את טומאתו ממקור ברור וישיר.
3. כאשר אין תהליך ישיר ומוגדר של העברת הטומאה ממקור למקבל, סימן שמדובר על היטמאות על ידי הגדרה. בהעברת הטומאה עוברת הטומאה מחפץ אחד לשני, וזאת על ידי מגע או משא וכדו', אבל היטמאות על ידי הגדרה יוצרת טומאה חדשה, ולכן אין צורך בתהליך של העברת הטומאה.

הארון (תוס' סוכה כג. ד"ה ולא, תוס' ר"ד ערובין טו. ד"ה ומטמא, ועי' בספרי זוטא יט:טז), וכמובן בהיטמאות רגילה הטומאה אינה פוקעת לאחר פרישה מהמטמא. יצוין כי היו ראשונים שהגבילו פקיעה זו: רש"י (ערובין טו. ד"ה ומטמא) סבור כי הגולל והדופק טמאים גם לאחר פרישתם מהקבר, ולדעת הרמב"ם (הל' טומאת מת ו:ד) הגולל והדופק נטהרים לאחר פרישה רק אם נעשו מדבר שאינו מקבל טומאה.

3. טומאת אוהלים – יוצא מהמשנה בשבת (כ:ז): שהאוהל עצמו מקבל טומאה ברמת אב הטומאה. מסתבר שהאוהל נכלל במקום המת, כך שהוא נטמא על ידי הכללה. ניתן להביא ראיה לכך מפתרונו של הר"ש לשאלה הבאה. הגמ' בבבא בתרא (יט:) אומרת ש"כל שהוא דבר שמקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה". אם כך, כיצד האוהל חוצץ בפני הטומאה על אף שהוא מקבל טומאה? מתרץ הר"ש (אהלות ח:א ד"ה שהן עשוין אהלים, מובא בריטב"א שבת כז: ד"ה ומיהו קשה לי) שאוהל שונה מהותית משאר מקבלי טומאה, ולכן הוא חוצץ בפני הטומאה למרות שהוא מקבל טומאה. לכאורה הסברא לכך היא שהאוהל מגדיר את מקום המת ככל השטח שבתוכו, וממילא כלל אין צורך בחציצה. אם האוהל יוצר ומגדיר את מקום המת, מסתבר שאין העברה רגילה וגם אין יצירה חדשה, אלא האוהל נכלל בתוך אותו מקום המת וטומאתו, וכתוצאה מכך נטמא. עיין בשיעור בעניין "דבר שמקבל טומאה אינו חוצץ".

4. טומאת משכב ומושב – נדון בטומאה זו בהמשך השיעור.

ג. מקרים של היטמאות על ידי הגדרה

ישנן דוגמאות ברורות של היטמאות משני הסוגים, הן על ידי העברה והן על ידי הגדרה. דוגמא קלאסית של העברת הטומאה היא מגע במת או בשרץ, כאשר הטומאה עוברת מהטמא לנטמא. מאידך גיסא, ברור שהמת והשרץ עצמם נטמאים על ידי הגדרה, שכן הם לא קיבלו טומאה משום מטמא. אך לעיתים המצב קצת יותר מעורפל, וניתן להצביע על כמה מקרים בהם נראה שמדובר בהיטמאות על ידי הגדרה למרות שיש חפץ אחר שעלול להתפרש כמטמא:

- א. **עוסקים בפרה, פרים ושעיר:** המשנה (פרה ד:ד) קובעת כי "כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים", ודין זה מיושם גם בשורף פרים ושעירים הנשרפים, ובמשלח את שעיר המשתלח (עי' פרה ח:ג, זבחים פג, זבחים קה). אין תהליך של היטמאות, שהרי אין מגע ישיר או שום תהליך מוגדר של קבלת טומאה, אם כי "עיסוק" גרידא. ההוכחה המוחצת לכך היא שהמשליך את האזוב לשריפת הפרה נטמא למרות שלא נגע או הזיז את בשר הפרה בשום פנים ואופן (ספרי במדבר פיסקא קכ"ד ד"ה וכבס). מעבר לזה, המשניות בתחילת מסכת כלים אינן מונות פרה, פרים או שעירים כאבות הטומאה, ולכן ניתן להבין שאין בהם תוכן של טומאה, וממילא אין גורם מטמא.² אשר על כן, הם כלל אינם מטמאים על ידי מגע, אלא על ידי עיסוק (רמב"ם הל' פרה אדומה ה:ז). כיוון שכך, ניתן להסיק כי מדובר בהיטמאות על ידי הגדרת זהות.³
- ב. **חרב כחלל:** הגמ' בנזיר (נג) קובעת כי "חרב הרי זו כחלל", ולכן חרב (ולפי רוב הראשונים גם שאר כלי מתכת, ואף כלי שטף לדעות מסוימות) שנטמאת בטומאת מת אינה יורדת דרגה בטומאתה. כיוון שכך, חרב שנוגעת במת הופכת להיות אבי אבות הטומאה כמו המת עצמו, וחרב שנוגעת בטמא מת נעשית אב הטומאה. מכיוון שאין ירידה בדרגת הטומאה, נראה שהחרב מוגדרת כמקור לטומאה חדשה, ולא קיבלה טומאה מהמת על ידי העברת הטומאה.⁴

2 כך מודגש בפיה"מ לרמב"ם (כלים א:ד ד"ה ועצם כשעורה).

3 עיין בשיעור בעניין "נבלת עוף טהור" שם עסקנו באופי ההיטמאות על ידי עיסוק בפרה ופרים ושילוח שעיר המשתלח.

4 עיין בשיעור בעניין "חרב כחלל".

ג. **בגד ובית מנוגעים**: בית ובגד מנוגעים מקבלים טומאת צרעת. ההבנה הפשוטה היא, שהנגע אינו מטמא את הבית או הבגד, אלא הם מוגדרים כמקורות לטומאה. הגר"ח (חידושי הגר"ח על הש"ס סי' ס"ה) מחלק בין בית ובגד, כאשר לדעתו בית מנוגע מוגדר כמקור הטומאה ואילו בבגד מנוגע קיימים שני ערוצים – הבגד גם מקבל טומאה מהנגע וגם מוגדר כמקור לטומאה חדשה.⁵

ד. **נבלת עוף טהור**: נבלת עוף טהור מטמאת רק כשהיא נמצאת בבית הבליעה של האדם, ואינה מטמאה במגע או במשא (רמב"ם הל' שאר אבות הטומאה ג:א). עצם העובדה שאין היטמאות אלא על ידי אכילה מצביעה על כך שאין מדובר על העברת הטומאה. זאת משום שאכילה אינה דרך מוכרת של העברת הטומאה, ואכן הגמ' בזבחים (י) אומרת שטומאת נבלת עוף טהור הינה "חידוש". אשר על כן, ניתן להבין שאין העברת הטומאה, אלא שאדם שאוכל נבלת עוף טהור מוגדר כמקור לטומאה חדשה.⁶

ד. טומאת משכב ומושב

טומאת משכב ומושב (טומאת מדרס) מוזכרת בפרשת מצורע:

כָּל הַמְשָׁכֵב אֶשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הִזָּב יִטְמָא, וְכָל הַכְּלִי אֲשֶׁר יָשָׁב עָלָיו יִטְמָא:
(ויקרא טו:ד)

נאמר שמשכבו ומושבו של הזב, וכן של כל אלו שטומאתם יוצאת מגופם, נטמאים ברמת אב הטומאה (רמב"ם הל' מטמאי משכב ומושב א:א). ניתן לשאול האם הזב מעביר טומאה לכסא, או שמא הוא מגדיר את הכסא כ"מושב הזב", והתורה קובעת כי מושב הזב הינו מקור עצמאי לטומאה. מאחר שגם הזב עצמו הינו אב הטומאה, הרי שאין ירידה ברמת הטומאה מהזב לכסא. מעבר לכך, אין צורך במגע פיזי, אלא פעולת הישיבה או השכיבה מטמאת. למשל, המשכב או המושב נטמאים אפילו אם היו אבנים גדולות מעל המשכב או המושב, והזב ישב על האבנים (רמב"ם שם ו:ה). אם כך, מתקבל הרושם שלא מדובר על העברת הטומאה, מכיוון שאין תהליך רגיל של היטמאות.

5 עיין בתוס' (חולין י: ד"ה ודילמא) שסבורים כי יש דין ספק טומאה ברה"ר ורה"י בטומאת נגעי בתים. יש להסתפק האם הם סבורים שיש דין ספק טומאה ברה"ר ורה"י גם בטומאת הגדרה או שלדעתם בנגעי בתים יש טומאת העברה. עיין בשיעור בעניין "ספק טומאה ברשות הרבים".

6 עיין בשיעור בעניין "נבלת עוף טהור" לדין נרחב באופי ההיטמאות הזו.

הגרי"ד סולובייצ'ק נטה להבין שטומאת מדרס הינה הגדרה, וניתן להביא מספר ראיות ונפק"מ לכך:

1. **ספק טומאה ברשות הרבים: כלל נקוט ב'דינו** (עי' למשל טהרות ו:א, רמב"ם הל' שאר אבות הטומאה ט:א) שספק טומאה ברשות הרבים טהור. הגרי"ד סולובייצ'ק טען בשם הגר"ח שדין זה שייך למצב של 'וודאי טומאה וספק מגע' בלבד. כלומר, הדין קיים רק בהעברת הטומאה, אבל כאשר נוצר ספק לגבי הגדרת מקור חדש לטומאה, לא אומרים שספק טומאה ברשות הרבים טהור.⁷ מפורש במשנה (טהרות ה:ז) ובתוספתא (טהרות ט:ח, מובא בר"ש טהרות ח:ג) שספק טומאה ברשות הרבים טהור גם במשכב ומושב, ולפי ההבנה של הגרי"ד בשם הגר"ח לגבי ספק טומאה ברשות הרבים עלינו להסיק שמשכב ומושב נטמאים על ידי העברת הטומאה, ולא על ידי הגדרה.⁸
2. **השוואה לטומאת מגע: המשנה בניה (מט.) קובעת: "כל המיטמא מדרס – מיטמא טמא מת".** כלומר, כל חפץ שיכול להיטמא בטומאת משכב ומושב מסוגל להיטמא בטומאת מגע גם כן. אשר על כן, הגמ' (שבת פד:; בבא קמא כה:) עורכת קל וחומר בכדי לטמא מפץ (מחצלת) בטומאת מגע, מאחר והוא מקבל טומאת משכב ומושב. לכאורה השוואה זו מובנת רק אם נבין שמשכב ומושב נטמאים על ידי העברת הטומאה, שהרי בטומאת מגע בוודאי ישנה העברת הטומאה. אם טומאת משכב ומושב הינה הגדרת זהות, אז מה הקשר לטומאת מגע?! אולם, הרמב"ם (הל' כלים כג:א) מבין שהשוואה זו היא מדרבנן בלבד, ולכן מפץ מקבל טומאת מדרס מדאורייתא אבל טומאת מגע רק מדרבנן. יתכן שהרמב"ם לא קיבל את המשנה הזו ברמת הדאורייתא מכיוון שהוא מחלק בין הגדרת הטומאה בטומאת מדרס לבין העברת הטומאה בטומאת מגע.

7 כך ניתן לפרש את דברי התוס' (נדה ב. ד"ה מעת לעת) "דלא גמרינן מסוטה אלא טומאת מגע, ולא טומאת ראייה, לכך מטמא אף ברה"ר..." ויעויין גם בתוס' (נדה יז: ד"ה ואין שורפינן).

8 לדיון בספק טומאה ברשות הרבים במקרים של הגדרה, עיין בשיעור בעניין "ספק טומאה ברשות הרבים". כמוכּן, לפי זה נוצרה סתירה חזיתית בעמדות הגרי"ד – הוא סבור שהדין של ספק טומאה ברשות הרבים קיים רק בהעברת הטומאה, וגם סבור שטומאת משכב ומושב אינה העברה למרות שספקם טהור ברשות הרבים.

3. **חציצה בפני הטומאה:** הגמרא בשבת (פד:) מנסה להוכיח כי כלי חרס אינו מקבל טומאת משכב ומושב מגבו, כפי שאינו מקבל שאר טומאות מגבו. אחת ההוכחות היא שכלי חרס מציל בצמיד פתיל באוהל המת, ואילו כלי חרס היה מקבל טומאת משכב ומושב הרי שהיינו אומרים "כל דבר שהוא מקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה". התוס' (שם ד"ה מי לא עסקינן) התקשו להבין את ההוכחה הזו, והתאמצו לפרש את הגמ' אחרת. אולם, בסוף דבריהם הם הביאו את דעת הר"י שנשאר בספק אם היכולת לקבל טומאת משכב ומושב מפקיעה את היכולת לחצוץ בפני הטומאה בצמיד פתיל. ניתן להבין שרק דבר ש"מקבל" טומאה אינו חוצץ באוהל המת, אך חפץ שמוגדר כמקור לטומאה חדשה חוצץ.⁹ אם כן, ניתן לתלות את ספיקו של הר"י בשאלה אם המשכב והמושב נטמאו על ידי העברה או הגדרה, כאשר רק אם הם מקבלים טומאה על ידי העברה הם לא יחצוּצו.

4. **בועל נידה:** הבועל נידה נטמא ברמת אב הטומאה ומטמא משכב ומושב כמוה, שכן כתוב "ותהי נדתה עליו" (ויקרא טו:כד, רמב"ם הל' משכב ומושב ג:א). ניתן להבין שבועל נידה נטמא בטומאת נידה, אך אין לו זהות של נידה בגברא. בפשטות, היכולת להגדיר את החפץ כמקור עצמאי לטומאה תלויה בזהות בגברא, ואילו העברת הטומאה אפשרית גם בלי זהות בגברא. אם כן, ניתן להסיק שבועל נידה אינו מטמא משכב ומושב על ידי הגדרה, אלא על ידי העברה, שהרי אין לו זהות של נידה בגברא. ניתן להוכיח זאת מכך שדווקא בטומאת מדרס של בועל נידה יש ירידה ברמת הטומאה. הגמ' בנידה (לב:ג) קובעת כי מדרסו של בועל נידה, בניגוד לשאר מטמאי מדרס, נטמא ברמת ראשון לטומאה בלבד, למרות שהבועל נידה עצמו הוא אב הטומאה. יוצא מזה, שטומאת מדרס של בועל נידה מבוססת על העברת הטומאה, ואילו שאר מטמאי משכב ומושב מטמאים על ידי הגדרה.

5. **משכב הגזול וייחוד לשכיבה:** הגמ' בבבא קמא (סו:) קובעת שמשכב הגזול אינו מקבל טומאת מדרס. רש"י על אתר מפרש את הגמ' כפשוטה, שמדובר בגזלן שגזל משכב ולאחר מכן שכב עליו. לעומתו, התוס' (שם ד"ה דגול משכב דחבריה) התקשו בהסבר זה, שהרי מדוע המשכב לא יקבל טומאה? בסופו של דבר, הגזלן טמא ובוודאי יעביר

9 אמנם, ייתכן שגם חפץ שמוגדר כמקור חדש לטומאה אינו חוצץ בפני הטומאה לאחר שנטמא בפועל. עיין בשיעור בעניין "דבר שמקבל טומאה אינו חוצץ" שם עסקנו בשאלה זו.

טומאה גם למשכב גזול! מעבר לכך, התוס' מביאים שלל של משניות וראיות המעידות על כך שגזלן מטמא משכבות. אשר על כן, התוס' הביאו את דעת הר"י שמדובר בגזלן שגזל כלי שלא היה מיוחד לשכיבה, והבעיה היא לייחד את הכלי הגזול לשכיבה. ניתן להסביר את דעת רש"י אם נבין שההיטמאות של משכב ומושב אינה העברת הטומאה גרידא, אלא הגדרת מקור עצמאי לטומאה, והגדרה זו אינה מתבצעת אלא על ידי הבעלים של הכלי. התוס' מסרבים לקבל שגזלן לא יהיה מסוגל לטמא משכב או מושב, שהרי מדובר על העברת הטומאה ללא שום צורך ביצירת הגדרה הלכתית חדשה.

אם נדייק היטב בדברי רש"י, נראה שיש שני דינים:

להוציא את משכב הגזול שאינו נעשה אב הטומאה לטמא אדם.

(רש"י בבא קמא סו: ד"ה משכבו)

יוצא מדבריו שמשכב שכזה אינו נעשה אב הטומאה דווקא, אבל אכן נעשה ראשון לטומאה. במידה ונקבל דיוק זה,¹⁰ יש להסיק שיש שני ערוצים בטומאת מדרס. משכב או מושב נעשה אב הטומאה רק על ידי הגדרה, ולכן אין ירידה בדרגת הטומאה, אבל נעשה ראשון לטומאה על ידי העברת הטומאה. כיוון שכך, גזלן אינו מטמא מדרס ברמת אב הטומאה, אלא ברמת ראשון לטומאה. בנוסף, פירוש זה מתרץ את המשניות שמובאות בתוס', משום שבאף אחת מהן לא מוזכרת רמת טומאת המשכב, והרי גם לרש"י משכב הגזול טמא, אם כי ברמה של ראשון בלבד. הרמב"ם (הל' כלים כד:ז) מקבל את שני הפירושים של רש"י ותוס', ופוסק שגזלן גם אינו מסוגל לטמא מדרס וגם אינו מסוגל לייחד אותו לשכיבה או ישיבה. אמנם, הוא אינו מחלק בין אב הטומאה לבין ראשון לטומאה, אלא סבור שהמשכב טהור לגמרי. בכל אופן, ייתכן שניתן לקשר בין שני הפירושים הללו, ולהציע כי גם הצורך בייחוד לשכיבה תלוי בהיטמאות על ידי הגדרה. כלומר, ניתן להבין שכדי להעביר את הטומאה לא נדרש ייחוד לשכיבה, אלא ייחוד נחוץ כדי לטמא את המשכב על ידי הגדרת מקור חדש. הנפקא מינה בין שתי הרמות האלו היא ירידה בדרגת הטומאה, כאשר אם מדובר על הגדרת הטומאה המשכב ייטמא ברמת אב הטומאה, ואילו

10 חילוק זה מפורש בדברי המאירי (ב"ק סו: ד"ה כבר ידעת שהזב), כאשר הוא מעמת את הפירוש הזה עם דעת הרמב"ם (הל' כלים כד:ז) שהמשכב טהור לגמרי, ויעויין בהמשך.

בהעברת הטומאה המשכב יהיה ראשון בלבד. מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א מסביר כך את שיטת ר"ת (תוס' עירובין כז. ד"ה כל שהזב) שלפיה משכב שאינו מיוחד לשכיבה עדיין מקבל טומאה ברמת ראשון לטומאה, ואילו משכב המיוחד לשכיבה נטמא כאב הטומאה. לפיכך, גם ר"ת מקבל שני ערוצים בטומאת מדרס, אלא שלדעתו הגדרת זהות תלויה בייחוד ולא ב'שם בעלים'.

6. **הצורך ב"שם כלי":** מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א (שיעורי הרא"ל טהרות עמ' 20-21) הביין שלפי הרמב"ם משכב או מושב מקבל טומאת מדרס למרות שאינו מוגדר ככלי. זאת משום שהמשכב והמושב אינם מקבלים טומאה על ידי העברה, אלא מוגדרים כמקורות עצמאיים לטומאה, וממילא אינם זקוקים ל"שם כלי". הוא הביא ראיה לכך ממפץ (מחצלת), שמקבל טומאת מדרס (רמב"ם הל' כלים כג:א). לפי הרמב"ם (הל' מקוות א:ד) מפץ אינו נטהר על ידי טבילה במקווה מכיוון שאיננו כלי, אך הראב"ד (על אתר) חולק וסבור שגם מפץ נטהר במקווה. **לכאורה, הרמב"ם הביין שטומאת מדרס אינה זקוקה ל"שם כלי", מכיוון שמדובר בהיטמאות על ידי הגדרה, ואילו הראב"ד חולק על כך.**

אולם, ניתן לדחות את הראיה ממפץ, ולטעון שגם לדעת הרמב"ם מפץ מוגדר כ'כלי'. לפי זה, נסביר שהמפץ אינו נטהר במקווה מכיוון שאינו מוגדר כ'כלי עץ' שהרי אין לו בית קיבול, ורק כלי עץ שיש לו בית קיבול נטהר במקווה. לעומת זאת, לטומאת מדרס לא נדרש 'כלי עץ', אבל עדיין יש צורך בכלי.¹¹ יתירה מזו, ניתן להביא כמה ראיות לכך שבניגוד למוצע לעיל בשם הרא"ל שליט"א, טומאת מדרס אכן זקוקה ל'שם כלי':

א. **בטל העיקר, בטל הטפל:** המשנה בכלים (כ:א) עוסקת בכלי קיבול גדול שעיקר תשמישו לקבלה, אך יש לו תשמיש שולי לשיבה. המשנה קובעת כי אם התבטל התשמיש העיקרי של קבלה, אז הכלי גם אינו מקבל טומאת משכב ומושב "מפני שבטל העיקר ובטל הטפל". משתמע מכאן, שכאשר חסר 'שם כלי' אין טומאת משכב ומושב.

11 כדי לבחון את ההבנה הזו, יש לשקול את יישומן של כל הנפקא מינות שהבאנו לעיל ביחס למפץ. למשל, יש לשאול אם מפץ גזול נטמא בטומאת משכב ומושב, אם מפץ חוצץ בפני הטומאה ואם ספק טומאה ברשות הרבים טהור גם במפץ, ואכמ"ל.

ב. **עיבוד:** המשנה בכלים (כב:ט) קובעת כי "כּוֹפֵת" (גמד עץ) אינה מקבלת טומאת מדרס אלא אם כן עשה בה עיבוד מסויים.¹² מאחר והכופת כבר ראויה לישיבה, הרי שהעיבוד נועד להעניק לה "שם כלי", ומכאן שרק כלי מקבל טומאת מדרס. ואמנם, הרמב"ם (הל' כלים כה:י) מנמק את ההלכה שהכופת טהורה לפני העיבוד בכך "שאינו זה כלי".

ג. **כלי עץ הבא במידה:** לפי המשנה (כלים טו:א), כלי עץ שמחזיק יותר מארבעים סאה מוגדר כ"כלי עץ הבא במידה", ואינו מקבל טומאה. לפי רש"י (שבת מד: ד"ה מוכני) כלי עץ הבא במידה אינו יכול לקבל טומאת מדרס, ואילו לפי התוספות (שם) כלי שזכה מקבל טומאת מדרס. לכאורה, רש"י סבור שרק כלי מקבל טומאת מדרס, והרי כלי עץ הבא במידה אינו "כלי" מאחר ואינו מקבל טומאה. התוספות יכולים לחלוק על הנחת רש"י שרק כלי מקבל טומאת מדרס, או על כך שכלי עץ הבא במידה אינו נחשב ל"כלי".¹³

טומאת משכב ומושב כהיטמאות של הכללה

עד כה עסקנו בבחינת טומאת משכב ומושב סביב רמת טומאתם ותהליך ההיטמאות. נראה כי מכמה מקומות עולה כי המשכב ומושב בעצם טמאים בטומאת הזב. לפי זה, אם נבין שאין העברת הטומאה מכיוון שחסר תהליך של היטמאות, אז נצטרך להבין שמדובר בהיטמאות על ידי הכללה. כלומר, משכב או מושב הזב "מסונף" תחת טומאתו ונעשה כמוהו:

1. **כניסה להר הבית:** המשנה בכלים (ח:א) קובעת כי זב, זבה, נידה ויולדת אינם נכנסים להר הבית. בתוספתא (כלים בבא קמא א:ד) מובאת דעת ר' שמעון שאומר: "כשם שאין זבין, זבות, נדות, יולדות נכנסין להר הבית, כך משכבן ומושבן כיוצא בהן". לכאורה, דעת ר' שמעון היא שהמשכב ומושב נטמאים על ידי הכללה, ולכן יש להם טומאת זיבה וכדו', וממילא אינם נכנסים להר הבית. כלומר, רק חפץ שיש לו "טומאה

12 נחלקו התנאים (שם) לגבי רמת העיבוד הנדרשת, אבל דבריהם אינם ברורים ונחלקו הראשונים בהבנת השיטות השונות, ואכמ"ל. עיין בשיעור בעניין "מחשבה בטומאה" לדיון במחלוקת זו.

13 עיין בשיעור בעניין "טומאת כלים", שם עסקנו במעמד כלי עץ הבא במידה.

שיוצאת מגופו" משתלח מחוץ להר הבית, ור' שמעון סבור שגם משכב ומושב טמאים בטומאה זו. חכמים חולקים על כך, אבל ניתן לפרש את דעתם בשתי דרכים:

א. הטומאה שיוצאת מגופו של הזב מאבדת את זהותה הייחודית במידה מסויימת על ידי ההעברה למשכב.

ב. שילוח מחנות תלוי ב"גברא" שטומאה יוצאת מגופו. ייתכן שטומאת המשכב זהה לטומאת הזב אבל המשכב איננו זב בגברא, ועל כן איננו משתלח מחוץ להר הבית.¹⁴

2. **מים חיים:** זב, בניגוד לשאר טמאים, נטהר על ידי טבילה ב"מים חיים", ולא במקווה גרידא (ויקרא טו:יג, מקוואות א:ח). בתורת כהנים (מצורע פרשת זבים, פרשה ג' ה:י) עולה הוה אמינא שגם משכבו ומושבו יצטרכו טבילה במים חיים, בדומה לזב עצמו. ה"א זו בנויה על ההבנה שהמשכב ומושב נטמאים בטומאת זיבה על ידי הכללה. ייתכן שאין במסקנת התורת כהנים כדי לדחות את ההבנה העקרונית, משום שמשכבו ומושבו של הזב אינם צריכים טבילה במים חיים על סמך מיעוט של "בשרו", ואולי יש צמצום של הדין של מים חיים, גם אם יש טומאת זיבה במשכב ומושב.¹⁵

14 עיין לעיל שהצענו שבועל נידה גם איננו נידה בגברא, למרות שיש לו טומאת נידה. בכל אופן, מן התוספתא משתמע שלדעת ר' שמעון ישנו דין מיוחד במשכב ומושב. אולם, בירושלמי בשקלים (ז:ח) נאמר: "דריבי שמעון אמר מאכלו ומשקו של מצורע משתלחין חוץ לשלש מחנות". הגר"א (על אתר, אות א') מסביר שדבריו אלו של ר"ש הם לשיטתו בתוספתא בכלים. שיטת ר"ש תמוהה ביותר, שהרי איזו חלות יש למאכלו ומשקו של מצורע? עם זאת, דברי הגר"א סבירים ולכאורה נצטרך להבין כי לא מדובר על חידוש בהבנת טומאת משכב ומושב. לפי זה, אולי יש ליישר קו בין שיטת ר"ש והספק בירושלמי בפסחים (ז:ז בסופו) האם "מגע זב כזב" או לא, ואכמ"ל.

15 התורת כהנים מדברת על "כליו" של הזב, והמהלך המוצע מניח שהכוונה היא למשכב ומושב.